БИБЛИОТЕКА РЕСПУБЛИКИ ТЫВА ИМ. А. С. ПУШКИНА

ШЫН

№ 154 (18116)

2011 чылдың декабрь 29, четверг

Садар өртээ 5 рубль.

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

СЕРЕМЧИДЕ ХОРАМЧА ЧОК

Бо чылдың декабрь 27-де тус черниң шагы-биле дүнекиниң 11 шак 21 минута турда Тывага сейсмологтуг болуушкун болган. Чер шимчээшкини Рихтерниң шкалазын езугаар 8 баллга деңболган. Ол дугайында Россияның ОБЯ сайыды Сергей Шойгу селектор хуралга дыңнадып тургаш, мындыг күштүг чер шимчээшкини төөгүде маңаа болуп көрбээн дээрзин демдеглээн.

Чер шимчээшкини катаптаар болза, туруп кээр айыыл-халапты болдурбас талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр сорулганы сайыт салган. Маңаа хамаарыштыр Тываның массалыг информация чепсектериниң төлээлериниң киржилгези-биле пресс-конференция болуп эрткен. Ону Россияның ОБЯ-ның Сибирьде регионалдыг төвүнүң даргазы, генерал-майор Владимир Николаевич Светельский удуртуп эрттирген.

— Декабрь 27-де Тываның девискээринге чер шимчээшкини болган. Баш удур хыналда болгаш хайгаарал ажылдарының түңнелинде когарааннар база бузулган, үрелген бажыңнар чок деп чүүлдерни илерээн. Ынчалза-даа туруп келир айыыл-халапты болдурбас дээш болдунар-ла хемчеглерни алыр ужурлуг бис. Ам бо шакта 372 кижи ажылдаар байдалда белен, 2 самолет, оларның бирээзи ИЛ-76 маркалыг самолет Москва хоорайдан «Центр-Спасс» албан чериниң 49 делегей чергелиг профессионал камгалакчылары-биле мында ужуп келген, ол ышкаш Сибирь регионнуң дилеп тывар болгаш камгалаар кезээниң 66 камгалакчылары чедип келген, ооң кырындан тус черниң камгалакчылары, 6 кинологтуг (буступ дүшкен оран-сава адаандан кижилерни дилеп тывар кылдыр өөреткен ыттар) албан чери, Тыва Республиканың өрт кезектери (ниитизи-биле 250 хире кижи) ажылдаарынга долузу-биле белен. Агаар-бойдустуң таарымча чогу-биле Красноярск хоорайдан 5 вертолет ужудуп үнмээн, ынчалза-даа эртен эртенги шакта олар маңаа турар боор. Вертолеттарны республиканың ыракты кожууннарынга онза байдал тургустунуп келзе, ажыглаары көрдүнүп турар. Ооң-биле кады Красноярск хоорайда бир самолет бээр ужудуп үнеринче белеткенип турар.

Бир эвес айыыл-халап тургустунуп келир болза, чурттакчы чонну түр када киирип чурттадыр мобильдиг лагерьни хоорайның мурнуу чүгүнде тургузуп эгелей берген. Лагерь муң кижини хүлээп алыр аргалыг, ооң иштинден 400 комплекстиг кижи олудун Москва, 600 комплекстиг кижи олудун Абакан хоорайларның чогуур албан черлери хандырган. Ол ышкаш Москва, Красноярск, Кызыл хоорайларның тускай мергежилдиг психологтары (10 кижи) база бодунуң ажыл-чорудулгазын эгелээн, а 839422 99999 деп телефонче долгапкаш, айтырыгларны салып, тайылбырны ап болур. Чуртталга-коммунал ажылагыйының объектилери база чылыг болгаш чырык хандырылгазы үзүктелиишкин чок чоруп турар. Кожууннардан база шак бүрүзүнде ында байдалдың дугайында медээлерни хүлээп турар бис. Амгы үеде тускай комиссия хөй каът бажыңнарның байдалын өөренип, шинчилеп чоруп турар, ооң ажылының түңнелдерин база немей чугаалай бээр бис.

Массалыг информация чепсектерин таварыштыр чонга дыңнадыгларны дамчыдып, оларны чер шимчээшкини катап болу берзе, бодун канчаар алдынарының дугайында дүрүмнерни шын сагыырынче кыйгырып, кичээндирип турар улус-тур бис. Бодум амыхууда аажок девидеп, коргары артык деп бодап тур мен, ынчалза-даа серемчиде хорамча чок деп чугаа бар болгай. Чер шимчээшкинин кым-даа баш удур көрүп шыдавас, кайы-хире үе иштинде мындыг байдалга турарывыс билдинмес, та 2 хүн, та оон-даа хөй...

Чонга дыңнадыышкын дугайында чугаалаар болза, теле-радио чепсектерин таварыштыр Иштики херектер яамызының база өске-даа чогуур албан черлериниң дузазы-биле ону доктаамал чорудар деп пландап турар бис. Бурганның ачызында катап күштүг чер шимчээшкини болбас боор деп идегээр-дир мен — деп, ол чугаазын дооскан.

Азияна ТАУ белеткээн.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Генерал-майор Владимир Светельский.

839422 99999 телефоннуң оператору.

Хүннүң медээлери

9,5 БАЛЛ БОЛГАН

Бо чылдың декабрь 28-тиң дүнезинде Тывага болган чер шимчээшкини Рихтерниң шкалазын езугаар 9,5 балл болган.

Ол дугайында Россияның ОБЯ сайыды Сергей Шойгу селектор хуралынга дыңнадып тургаш, мындыг күштүг чер шимчээшкини төөгүде маңаа болуп көрбээн деп демдеглээн.

Чер шимчээшкини катаптаар болза, туруп кээп болур айыыл-халапты болдурбас талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр сорулганы сайыт салган. Үрелген, бузулган бажың-балгаттың чок болганын маңаа илеткээрге, С.К. Шойгу: «4 балл чеде бээрге бажыңнарның хоолайлары безин кээп дүжер болгай, а Кызылдың чөөн талазын хуу ыяш бажыңнар ээлээн»—деп карыылаан.

Кол ажыл хүн үнерге эгелээр деп, ол чугаалаан. Бажыңнарның чиглени берген ханаларын көрген чурттакчылар бисче долгап эгелээрлер. Субъект бүрүзү чер шимчээшкинин эскерген, ооң үржуктарын тодарадыр талазы-биле бөлүктер тургустунар деп, С. Шойгу бүзүреткен.

Тываның найысылалынга 23 шак 21 минута турда 5 балл күштүг чер шимчээшкини болганы бүрүткеттинген. Ооң кол төвү Сарыг-Сеп суурдан 55 километр черде болган, ол суурга ооң күжү 6 балл четкен. «Аяк-сава кээп дүшкен, бажың бүрүнү-биле шимчеп турган» — деп, хөй каът бажыңнарның ээлери чугаалап турганнар.

Баштайгы үеде Кызылдың чурттакчылары чылыды кеттингеш, документилерин бөле-хаара туткаш, дашкаар үнүп келгеннер. Байдалдың кандыызын билип алыры-биле төрелдеринче болгаш чоок кижилеринче долгаар дээрге, мобиль телефоннарның күжүнүң чедишпейн турарындан ол болдунмайн турган.

Москвада албанның сургакчылаашкынында чоруп турар Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдуң даалгазы-биле Чазак республиканың онза байдалдар комиссиязының хуралын чыылдырган. Кожууннарда болгаш Кызылдың микрорайоннарында байдалды хайгаараар бөлүктерни тургускан.

Кызыл ЧЭТ-тиң болгаш «Тываэнергонуң» бүдүрүлгелери үзүксоксаал чок ажылдап турар. Бузулган, үрелген бажыңнар чок. Чаңгыс каът бажыңнарда чурттап турарларга чанып кээрин специалистер сүмелээн. А хөй каът бажыңга турарындан сестип турарларга уруглар садтарын, школаларны хостаан деп, өөредилге сайыды Органа Натсак дыңнаткан. Дүн ортузунда «Сүбедей» спорт комплекизи чонну хүлээп алыры-биле эжиин ажыдыпкан.

Шолбан Кара-оол сургакчылаашкынын ара соксаткаш, Кызылче ужуп үнүпкен.

Чер шимчээшкини өске черлерге база билдинип турган. Иркутскиге болгаш Ангарскиге — 2-3 балл, Абаканга — 4 балл, Красноярскиге — 2-3 балл болган. Декабрь 25-те Улуг-Хем районга 3,1 балл чер шимчээшкини болган.

КОММУНАЛ ТАРИФТЕРИН ӨСТҮРБЕС

2012 чылда коммунал ачы-дузаның тарифтериниң өзер чоруун 5 хуу деңнелден өстүрбес деп шиитпирни Тываның эрге-чагыргазы хүлээп алган.

2011 чылдың расценкаларынга деңнээрге, 2012 чылда бо ачы-дузаны 9,7 хууга доктаадыр деп санап турар. Коммунал төлевирлерни өстүреринге федералдыг Чазактың доктаадып тургускан эң бедик деңнелинден безин 5 хуу куду болуп турар. Тариф өзүлдезиниң үстүкү санын Тываның Чазаа бадылаан.

Өртек өзер чорукту чымчадырының база бир аргазын тыпкан дээрзин тарифтер талазы-биле албанның удуртукчузу Елена Каратаева дыңнаткан. Ол дээрге тарифти өстүрерин келир чылдың январь 1-ден эвес, чайын, күзүн болдурар дээни бөлүр.

СОҢГУЛДА УЧАСТОКТАРЫНГА ИНТЕРНЕТ ТУРАР

Келир чылдың март 4-те болур чурттуң Президентизиниң соңгулдаларынга уткуштур бадылаашкыннарны ажык-чарлыг көргүзер сорулга-биле Тываның соңгулда участоктарын Интернет четкизинге чедингир черлерге кылыр.

Ол дугайында Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы Артур Монгалдың эрттирген аппарат чөвүлел хуралынга чугаалашкан. Аңаа яамыларның болгаш ведомстволарның, муниципалитеттерниң удуртукчулары киришкеннер. ТР-ниң Соңгулда комиссиязының даргазы Болат-оол Ондар Россияның Төп соңгулда комиссиязының доктаалын езугаар соңгулдаларны белеткээниниң болгаш эрттирериниң талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаан, ол доктаал езугаар келир чылдың январь 13-ке чедир муниципалитеттерге соңгулда комиссияларын тургузар ужурлуг деп чугаалаан.

Бадылаашкыннарның чоруп турарынга контрольду боттандыраары-биле бүгү соңгулда комиссиялары веб-камералар-биле хандыртынар. Сорулганың техниктиг кезээн харыылаар кылдыр «Ростелекомга» даандырган. Тургустунган камералардың бирээзин комиссияның бодунуң столунче угландырар, бюллетеньнерни канчаар санап турарын ол тырттырар, өскези — оран-саваның ниити байдалын хайгаараар.

Чурттуң Президентизиниң соңгулдаларынга уткуштур чуртка 13 миллиард ажыг рубльди тускайлаан, ооң 33435,7 муң рубль Тывага онаажыр. Республикага 174900 бюллетеньнерни болгаш бадылаар эргениң 2500 бюллетеньнерни белеткээр дээрзин Б.Ондар дыңнаткан.

Веб-камераларны Интернетче үнер кылдыр тургузары-биле дээн бадылаашкын эрттирер оран-саваны клубтардан, культура бажыңнарындан болгаш өске-даа черлерден школаларже көжүрер деп шиитпир хүлээп алдынган.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызындан.

Чурттакчы чонну ажылга

АЖЫЛЧЕ ХААРА ТУДАРЫН ХАНДЫРАР ДЭЭШ...

2011 чылда Тес-Хем кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төпке ажыл дилеп 1207 кижи келген. Амгы үеде «ажыл чок» деп бүрүткеттинген ажыл чок хамаатыларның саны 350, ооң иштинде 16-29 харлыг хамаатылар — 158, херээженнер — 187, инвалид кижилер — 11, оларның аразында «ажыл чок дээш» дузаламчы ап турарлар — 275 кижи. Экономиктиг идепкейлиг чурттакчы чоннуң деңнелинге көөрге, ажыл чок деп бүрүткеттингеннерниң саны эвээш. Эртеминиң аайы-биле: ниити ортумак эртемниг — 177, эге профессионал эртемниг — 101, ортумак тускай эртемниг — 51, дээди эртемниг — 17, ниити кол эртем чок — 22 кижи төпте бүрүткеттинген. Ниитизи-биле он бир айлар иштинде 861 кижини ажыл-биле хандырган.

2011 чылда хереглел езугаар янзы-бүрү профессионал өөредилгезин болгаш эде өөредилгезинче чоруткан ажыл чок хамаатыларның саны 95 кижи. Бо үеге чедир 8 өөредилге черлери-биле чардынган керээлер езугаар кыска хуусаалыг курстарга 95 хамаатыларны өөреткен.

2011 чылдың он бир айларында 11 ажыл берикчилери-биле керээлерни чарып, хөй-нииити болгаш түр када ажылдарга 312 кижини

Аалчылар бажыңының ээзи Е.Куулар.

хаара тудуп, хөй-ниитиниң 6 аңгы хевирлиг ажылдарынга ажылдатканы дээш 371280 рубльди күрүне деткимчези кылдыр акшаландырган. Ажыл тыварынга бергедээшкиннерге таваржып турар ажыл чок 62 кижилерге 73780 рубльдиң федералдыг бюджеттен күрүне деткимчезин көргүскен. Түр ажылдарга 526 кижини тургускан. Ажыл кылып болур үшкү бөлүктүң инвалидтери болур 22 кижини ажылга киирген. Оларның аразындан бир кижини турум ажылга тургускан, хөй-нииити ажылдарынга 1 кижини хаара туткан.

Элээди уругларны түр када ажылдарже хаара тудары-биле, социал ужур-дузалыг өөредилгеден хостуг үезинде азы уругларның чайгы дыштанылгазының үезинде кылып болур ажылдарга кииріштирер. Ынаар колдуунда өскүс уруглар, ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар, ажыл чок хамаатыларның өг-бүлелеринден элээдилер, чединмес болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерден уругларны, назы четпээннер талазы-биле комиссияның даңзызында, инвалид уругларны хаара тудар бооп турар. Отчеттуг үениң дургузунда 68 уругларны ажылга тургузуп, ынаар 80920 рубльди чарыгдаан. Эге болгаш ортумак профессионал өөредилге черин дооскан 18-20 харга чедир назылыг, бир дугаар ажыл дилеп турар аныяктарның аразындан бир кижини түр када ажылга тургузуп, федералдыг бюджеттен 1190 рубльди ынаар акшаландырган.

«2011 чылда Тыва Республикага күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары-биле» республиканың тускай сорулгалыг программазын боттандырары-биле янзы-бүрү өөредилге черлерин дооскан 22 ажыл чок доозукчуларны күш-ажылдың дуржулгазынга өөредири-биле стажировкаже хаара туткан. Оларның аразында бо чылын эге профессионал өөредилге черин дооскан — 2, тускай ортумак өөредилге черин дооскан — 14, дээди өөредилге черин дооскан 6 доозукчу бар.

3 хар четпээн назылыг бичии уругларлыг иелерге ажылче үнер мурнунда профессионалдыг мергежилин бедидери-биле 5 иелерни өөреткен.

Үшкү бөлүктүң инвалидтери база хөй ажы-төлдүг хамаатыларны турум ажылдарже хаара тудары-биле үшкү бөлүктүң инвалиди болур 3 хамаатыны, хөй ажы-төлдүг, ажыл чок 2 хамаатыны турум ажылчын олуттарже ажылдадып, тускай ажылчын олуттарны хандырып бээри-биле ниитизи-биле 250 муң рубльге ажыл берикчилерин акшаландырган.

Республиканың сорулгалыг программазының шугуму-биле бот-сайгарлыкчы ажыл-чорудулгазын сайзырадыры-биле кожуунга квота кылдыр кол ажылчын олутка — 21, немелде ажылчын олутка — 32 ажыл чок кижини тускай сорулгалыг деткимче субсидияны берген.

Кожуунда 6 ажыл берикчилери бо чылын ажылдакчыларны кызыларының дугайында дыңнадыгларны төпке берген.

Ажыл чок хамаатыларны турум болгаш түр када ажылдарга тургузуп турда, ажыл берикчизиниң кады акшаландырыышкыны, организацияларда турум, хостуг ажылчын олут чок болуп турары— кол чидиг айтырыгларның бирээзи. Соолгу үелерде Чонну ажылга хаара тудар төптүң даңзызынга бодунуң эки туразы-биле ажылдан үнген хамаатылар бо-ла демдегледип кээп турар. Күш-ажыл рыногунда үр үениң иштинде ажыл дилеп турар болгаш бо төпке чаңгыс эвес удаа дилег кылып кээп турарлар, бүдүн өскүстер, бир дугаар ажыл дилеп турарлар, эге профессионал өөредилге черлериниң, тускай ортумак өөредилге черлериниң доозукчуларының саны хөй болуп турар. 2011 чылдың он бир айларының иштинде Чонну ажылга хаара тудар төптүң ажылдакчылары хуралдар, коллегиялар, семинарларга, эки тураның дружиназынга болгаш кожууннуң хөй-нииити амыдыралынга идепкейлиг киржип турар бис.

Кожуунда Чонну ажылга хаара тудар төптүң талазындан ажыл чок хамаатыларны бот-сайгарлыкчы чорукту база биче бүдүрүлгелер ажыдып сайзырадырынга практиктиг деткимчени көргүзүп, акшаландырыышкынны доктаамал хандырып келген.

2011 чылдың июнь айда септелге-тудуг участогу турган черниң оран-савазын септеп-селээш, Семен Мөнгеевич Оюн «Тес-Юрта» дээр аттыг кызыгаарлаттынган харыысалгалыг бүдүрүлге черин ажыткаш, 10 ажыл чок кижилерни хаара туткаш, ажылдадып эгелээни — эки көргүзүг. Ол биче бүдүрүлге Чонну ажылга хаара тудар төптен акшаландырыышкын деткимчезин ап, тыва өгнүң иштики дериг-херекселдери: аптаралар, үлгүүрлер, орун-дөжек, изиг-суугулар дээш, оон-даа өске эдилелдерни кылып, ол ышкаш өгнүң ыяжын база чазап, дерип турар. Чурттакчы чон боттарының хуузундан үүрмек чагыгларын база кылдыртып ап турар. Бүдүрүлге чери ажылдаар дериг-херекселдер-биле хандыртынган: хөй функциялыг ыяш дилдирер циркуляр станок, кылып бүдүрген дериг-херекселдерни кургадыр камера, өрүмнээр станок, хол-биле ажылдар кылыр бичии машина база бар. Бо бүгү дериг-херекселдерлиг чазаныр цехти ажыглалга киирген.

Бо бүдүрүлге чериниң бүдүрүп турар продукциязының дугайында кожууннуң чону ам-даа чедир билбейн турар байдал бар. Акша-төгериктиң байдалы ындыг бе,

«Алдын-Богаа» шайлаараа.

чондан чагыглар эвээш кирип турарынга бүдүрүлгениң ажылчыннары хомудап, оларның ажыл-чорудулгазының дугайында чырыдарын күзеп, дилеп турарлар.

2011 чылдың июнь 29-та Самагалтай суурда «Алдын-Богаа» деп шайлаарак ажыттынып, ажылдап эгелээнинге кожууннуң чону аажок амырап, өөрүп турар. Шайлаарактың иштин, даштын дерип кааны дыка аянныг, көрүштүг. Ажыл чоктар учедундан 2 кижини «Алдын-Богаада» ажыл-биле хандырган. Ооң кырындан немей база 2 аныяк уругну ажылдандырган. Олар чемненип алыр дээш келген чонну өөрүшкү-маңнайлыг хүлээп ап, оларның ээлдек-эвилеңи-биле аъш-чемин делгей салып, чемгерип турарлар.

Аъш-чемниң ассортиментизи элбек, янзы-бүрү. Бир дугаарда — манчы, тыва мүн, лагман, борщ, горохтан кылган мүн, ийи дугаарда — мантылар, тефтели, бигус, сарделки, плов, жаркое, дагаа эъди, гуляш, гарнирлеринде макарон кылыглары, гречка, рис, картошкалыг пюре, суксун аймаанда — сүттүг, чигирлиг, лимоннуг шай, компот, кофе, соок аъш-чемнер аңгы-аңгы ногаа аймаандан кылган са... латтар. Далгандан кылган аъш-че... база элбек. Аъш-чемни боттары... ның акша-төгерии-биле садып... белеткеп ап турарлар. «Алдын... Богаа» шайлааракты ажыдарынг... кожууннуң Чонну ажылга хаар... тудар төптүң акшаландырыышкы... ны-биле хандырган. «Алдын-Бо... гаа» шайлаарактың ээзи Айна... Владимировна Ямаранзага ажыл... ижинге чогумчаны күзеп тур бис...

Программаның киржикчиз... Елена Кодур-ооловна Куулар ко... жуунга чоннуң аалчылар бажыңы... ажыдарының дугайында күзел-бо... далын шагдан тура бодап, илередип келген. Аалчылар бажыңын ажыдып алырынга аңаа улуг-ла херекке албайн, бүзүревейн турарлар-даа турган дээр болза, чазыг болбас, ону деткип, кады ажылдаары-биле күзелдиглер-даа тыптып, бир демниг күрүнениң дузаламчы акшазын алгаш, кылдынып кирипкеннер.

Тес-Хем кожууннуң төвү Самагалтай суурга бо хүннерде аалчылар бажыңы ажыттынып, ажыглалга кирер. Эргиде кожууннуң хереглекчилер ниитилелиниң (кожпонуң) үрегдеттинип хагдынган турган оран-савазын септеп-селип кылып алган. Амгы үеде ажыглалга киирер деп турар аалчылар бажыңының иштин, даштын аянныг, чараш кылдыр дерип каан, чап-чаа туткан бажың ышкаш сагындырар. Аалчылар бажыңы алды улуг өрээлдерлиг, удуур-чыдар, аштаныр-чемненир өрээлдери бүрүн дериг-херекселдер-биле деритинген улуг залынга келген аалчылар телевизор көрүп, дыштанып алырынга, изиг аъш-чемни садып чииринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Аалчылар бажыңын ажыдып, ажыглалга киирер дээш Елена Кууларның кады төрээн угбазы Алдынай база ажыл чоктар учедунга турган, ук аалчылар бажыңынга шайлаарак ажыдары-биле деткимче акшаны алгаш, амгы үеде херек дериг-херекселдерин бүрүнү-биле садып, чонну хүлээп алырынга белен. Елена Куулар ТР-ниң Чазааның Даргазының тускай акшаландырар программазынга аныяк сайгарлыкчы дээш акшаландырыышкынының деткимчезин алырынга төлептиг болуп, бо хүннерде ол акшаны база алгаш, ажыл-херээн ам-даа калбартыр сорулгалыг. Ам Самагалтай суурга келген дарга-бошкалар, өскээртен келген кым-даа болза, аалчылар бажыңынга дыштанып хонар аргалыг.

Бүдүрүлгениң кылган өө белен.

Урана САНЧАЙ,
Тес-Хем кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төптүң директору.

(Төлевирлиг парлаан).

хаара тудар төптерде

ӨВҮР КОЖУУН – КҮШ-АЖЫЛ РЫНОГУНДА

2011 чылдың дургузунда Өвүр кожууннуң Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төвүнге ниитизи-биле 859 кижи арга-сүме айтырып, ажыл тып алыры-биле келген. Оларның 392-зи – херээжен чон, 470-и – өөредилге черлерин чаа дооскан аныяктар, 78 кижи 14-18 хар үезинде назы четпээннер. Үр үениң дургузунда ажыл-агый тыппайн чоруур, бүрүткелде катап-катап туруп, пособие ап турар 274 кижи бар. Оларның аразында инвалидтер 7, өскүстер 4, хосталгазын казыттырып, шииттирип чорааннар 8, шеригден халашканнар 14, ажылындан кызырылдага таварышканнар 1, пенсия назыны четпээн улус 6, назы четпээн, өскүс болгаш инвалид ажы-төлүн азырап турар өг-бүлелер 67.

Өвүр кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төптүң даргазы Владимир САТ.

2011 чылда ажыл чок кижи-ерге ниитизи-биле 5541,8 рубльди элээн. 242 кижини түр када ажыл-арга (часкы, күскү чаагайжы-ылга ажылдары, хову ажылдары, өржең коптарылгазы, хой кыр-ылдазы, сиген белеткели, сакман жылы, көвүрүг септелгези) хаара уткан. Хөй-нийти ажылдарынга иитизи-биле 241570 муң рубльди арыгдаан.

Ниитизи-биле 78 назы четпээн-ерни түр үениң ажылдарынга хаа-а тударынга 74970 муң рубльди ндүрген. Олар өөредилгеден ашкаар үеде чайгы үелерде мал

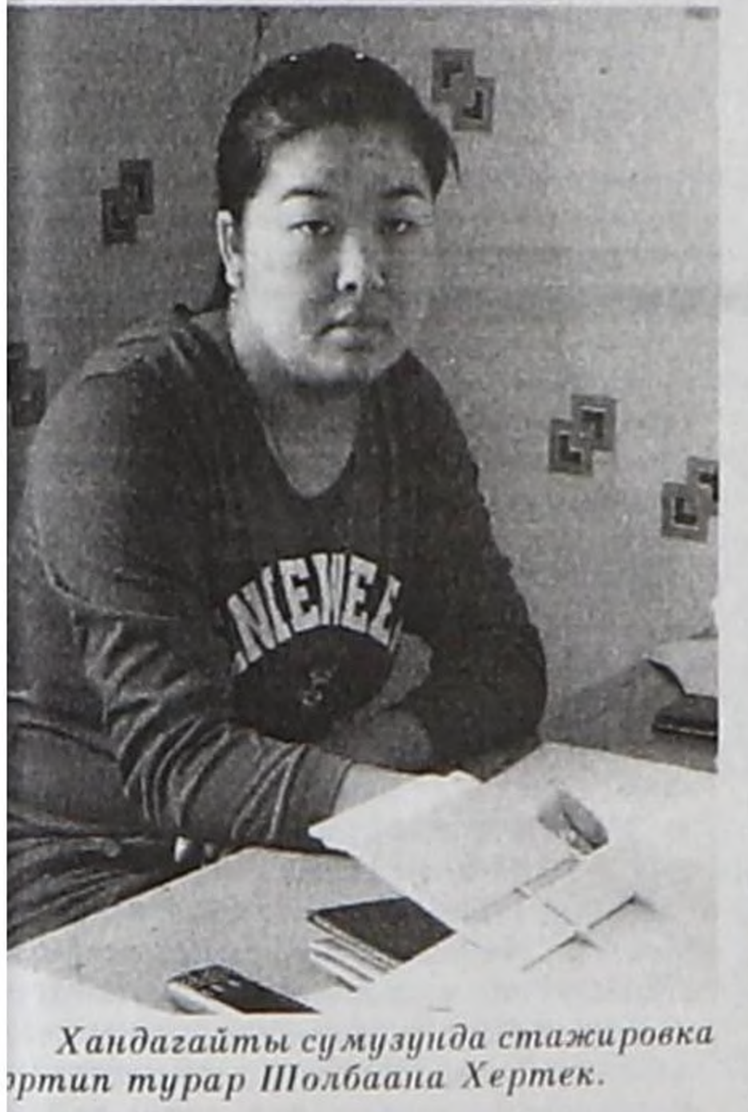

Хандагайты сумузунда стажировка эртип турар Шолбаана Хертек.

Администрацияда стажировка эртип турар Сайзана Салчак.

жыл-агыйынга, часкы, күскү рылга ажылдарынга, ногаа, кар-фель дээш, ногаа ажаалдазынга, ал чуулдазынга, сиген белетке-инге, эм оъттар, кат-чимис чыыл-азынга кииириштирген. Ол ышкаш азы четпээннер ортузунга шериг-атриотчу ажылдарны чоруткан.

Хандагайты суурда тыва эки тура-чыларның тураскаалын шиник киирип, аштап-арыглап чаарткан. Май 9 таварыштыр кызыгаар шериглери, кожуун, суму чагыргалары, өөреникчилер, ажыл чок хамаатылар 50 дос ыяш өзүмнерин тарып олурткан. Мындыг хевирлиг хемчеглерни, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, тылдың кижилеринге тураскааткан митингини чыл санында эрттирери чаңчыл апарган.

Ажыл чогундан амыдыралдың берге байдалынга таварышкан, социал дуза хереглеттинип турар 84 хамаатыларны түр ажылдарга тургузарынче федералдыг бюджеттен 84490 муң рубльди үндүрген. Олар шупту суму чагыргазынга одакчылар, аштакчылар, таңныылдар, электриктер, специалистер болуп ажылдап турган.

Ортумак профессионал болгаш эге өөредилге черлерин доос-кан 18-20 хар назылыг 37 аныяк улус боттарының дооскан эртемин быжыктырары-биле суму чагыргазынга, Хандагайты, Дус-Даг школазынга, Чаа-Суур школазынга социал хөгжүлде төвүнге, Торгалыг КУБ-ка, культура килдизинге, Чонну ажылга хаара тудар төпке янзы-бүрү документилер долдурарынга дузалажып, бажыңнар кезип, бухгалтерниң дузалакчызы дээш, янзы-бүрү ажылдарны кылып турган. Бо ажылдарже федералдыг бюджеттен 814 муң рубльди үндүрген.

Ажыл чок 70 хамаатыларны янзы-бүрү мергежилдерге өөредири-биле республиканың 9 өөредилге черлери-биле керээни чарган. Дараазында курстарга: компьютер программистеринге 5 кижи, ТКУ-нуң программа төптеринге талазы-биле 5 кижи, электри хайындырыкчы 1 кижи, массаж кылыр талазы-биле 2 кижи, хуу таңныыл 9 кижи, компьютер курстарынга 3 кижи, №11 ПУ-нуң электримонтер мергежилинге 4 кижи, Туваавтотранс организациязынга чолаачының «Д» категориязын 6 кижи, автоорук техникумунга электрик мергежилинге 1 кижи, №10 ПУ-нуң машинист (одакчы) 10 кижи, ДОСААФ организациязынга чолаачының «В» категориязын 15 кижи, көдээ ажыл-агый техникумунуң бухгалтерниң 1С хевиринге 1 кижи, өөредилге төвүнге бухгалтерниң 1С хевирин 6 кижи өөренген. Бо талазы-биле федералдыг бюджеттен 841 муң, ол ышкаш стипендия акшага 184 муң рубльди үндүрген.

Кожуунга хостуг ажылчын олуттарының ярмарказын организастаан. Аңаа ниитизи-биле 45 кижи, оларның аразында 16 ажыл берикчизи киришкен. Хоорайдан көдээ амыдыралды сайзырадыры-биле ажылдап келген специалистерге чаңгыс удаа бээр пособие акшаны тывыскан.

Өвүр кожуунда 2009-2011 чылдарның дургузунда республиканың «Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунга дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары» тускай сорулгалыг программазы амыдыралда боттанып турар. Ук программаның дузазы-биле ажыл чок хамаатылар боттарының хуу ажыл-агыйын эгелеп, немелде ажылчын олуттарны тургузуп турары өөрүнчүг. Кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү тус чер органнарының күүсекчи эрге-чагыргазы, көдээ чурттакчылыг черлер болгаш кожуун чагыргазы-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Кожуун чагыргазының деңнелинге субсидия акша алырынче кордап турар ажыл чок хамаатыларның бизнес-планын шилиир тускай комиссияны тургускан. Ук комиссияның кежигүннеринге көдээ чурттакчылыг черлерниң баштыңнары, кожуун чагыргазының экономика талазы-биле оралакчызы, кожууннуң саң-хөө килдизиниң эргелекчизи, пенсия фондузунуң даргазы, үндүрүг инспекциязының кол инспектору кирип турар. Ниитизи-биле 23 төлевилелге чөпшээрелди берген. Төлевилелдерде айыткан эгелеп ап болурунуң магадылалы бар ажыл-агыйның аңгы-аңгы хевирлери бар. Оларга бода, шээр малды, хаваннарны өстүрүп сайзырадыры, автомашиналарның септелгезин, техниктиг хыналдазын чорудары, кафе, шиномонтаж, пилорама ажыл-чорудулгазы, тыва үскен далган кылыглары, көдээ ажыл-агыйның транспорт ачы-дузазын көргүзери, косметика талазы-биле салону ажыдары хамааржыр. Ол ышкаш немелде сайгарлыкчы ажылчын олуттарны тургузарының талазы-биле төлевилелдерни база киирген. Боттарының ажыл-херээн ажыдып алганнарның бирээзинге Хандагайты суурда каңнакчы, одалга системазын кылып чоруур Николай Куулар хамааржыр. Ол ажыл чок улустуң бүрүткелинге тургаш, бизнес-төлевилелди ажылдап кылгаш, бүзүрелдиг бадыткап, дуза-деткимчени чаалап алган. Амир Сат шиномонтажты чедимчелии-биле ажыдып алган. Шораан Түлүш мал-маган өстүрериниң талазы-биле дузаламчыны алгаш, бо хүннерде малын ковүдедир азырап, ажылдап эгелей берген. Омак Шагбажаа Дус-Даг сумузунда аңныыр ажыл-агыйының талазы-биле төлевилелди камгалап алгаш, чонга ачы-дузазын көргүзүп, бо чылын 29 кокайны узуткаан. Чечен-оол Седен-Дамбаа тайгада ыяш дилер пилораманы ажылдадып турар. Айслу Куулар тыва лапша кылыгларын бүдүрүп үндүрүп турар. Арун Кара-Салдың тыва идиктерни чагыг езугаар даарап турары өөрүнчүг.

3 харга чедир уруглар азырап олурар иелерни ажылга тургузар сорулга-биле 1С бухгалтер категориязынга өөреткен. Саглы, Хандагайты школаларының уруг азырап алган орус дыл башкыларын түр када курстарга өөреткен.

Чонну ажылга хаара тудар төптүң ажыл берикчилери-биле кылып чорудар ажыл-агыйы амдаа хөй. Ынчангаш чурттакчы чоннуң социал байдалын өрү көдүрүп, чединмес байдалды чавырылдырары дээш кызып ажылдаары чугула.

Владимир САТ,
Өвүр кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төптүң даргазы.

(Төлевирлиг парлаан).

Николай Куулар ажылдакчызы-биле.

Амир Сат шиномонтаж ажылын эгелей берген.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның дугайында дүрүмнү бадылаарының болгаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чамдык чарлыктарынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2008 чылдың декабрь 25-те "Коррупцияга удур демисел дугайында" №273-ФХ Федералдыг хоойлуга болгаш 2010 чылдың июль 1-де Россия Федерациязының Президентизиниң "Федералдыг күрүне албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарынга негелделерни сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның дугайында" №821 Чарлыынга дүүштүр, 2003 чылдың январь 4-те "Тыва Республиканың Баштыңының-Чазааның Даргазының эрге-байдалының дугайында" Тыва Республиканың №97 Конституция хоойлузунуң 7 чүүлүн удуртулга болдургаш **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның дугайында дүрүмнү бадылаар.

2. Тыва Республиканың күрүне органнарының удуртукчулары бир ай хуусаа дургузунда:

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның дугайында эрге-хоойлу актыларын бо Чарлык-биле бадылаан дүрүмге дүүштүр ажылдап кылыр;

бо Чарлыктың күүселдезин хандырар талазы-биле өске-даа хемчеглерни алыр.

3. 2010 чылдың июль 1-де Россия Федерациязының Президентизиниң "Федералдыг күрүне албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарынга негелделерни сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның дугайында" №821 Чарлыын удуртулга болдургаш муниципалдыг албан-хаакчыттарның албан-хүлээлге чурумунуң болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле негелделерни сагыыр талазы-биле комиссияларның дугайында дүрүмнерни 2011 чылдың декабрь 1-ге чедир ажылдап кылырын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга сүмелээр.

4. Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның ажылынга идиг бээрин Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазынга, хоочуннарның хөй-ниити организацияларынга, профэвилел организацияларынга, эртем организацияларынга болгаш ортумак, дээди болгаш немелде профессионал өөредилгениң өөредилге албан черлеринге саналдаар.

5. Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалын ээлээринче кордап турар хамаатыларның болгаш Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң киирген медээлериниң шынныын болгаш долузун база Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерниң 2011 чылдың июнь 7-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының №78 Чарлыы-биле бадылааны кызыгаарлаашкыннарын сагып турарын хынаарының дугайында дүрүмге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 2 пунктуда "Тыва Республиканың Чазааның Даргазы" деп сөстерни "Тыва Республиканы Баштыңы-Чазааның Даргазы" деп сөстер-биле солуур;

2) 3 болгаш 4 пунктуларны дараазында эдилге-биле бижиир:

"3. Бо Дүрүмнүң 1 пунктузунуң "а" иштики пунктузунда кордунген хыналданы чорударының барымдаазы болза, доктааттынган чурум езугаар дараазында черлерниң киирген медээлери болур:

а) эрге-хоойлу камгалаар болгаш үндүрүг органнарының;

б) политиктиг партияларның (оларның регион салбырларының) доктаамал ажылдап турар болгаш хоойлу езугаар бүрүткеттинген, политиктиг партия болбайн турар ниити-россия, регионнар аразының болгаш регион хөй-ниити организацияларының удуртукчу органнарының;

в) Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының.

4. Бо Дүрүмнүң 1 пунктузунуң "б" болгаш "в" иштики пунктуларында көрдүнген хыналданы чорударының барымдаазы болза, доктааттынган чурум езугаар дараазында черлерниң киирген медээлери болур:

а) эрге-хоойлу камгалаар органнарының, күрүнениң өске-даа органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының болгаш оларның албан-дужаалдыг кижилериниң;

б) политиктиг партияларның (оларның регион салбырларының) доктаамал ажылдап турар болгаш хоойлу езугаар бүрүткеттинген, политиктиг партия болбайн турар ниити-россия, регионнар аразының болгаш регион хөй-ниити организацияларының удуртукчу органнарының;

в) Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының.";

3) 20 пунктуда:

- "Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалын ээлеп турар кижиниң сагывас чоруунуң дугайында" деп сөстерни "Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалын ээлеп турар кижиниң бо Дүрүмнүң 1 пунктузунуң "а" иштики пунктузунда көрдүнген медээлерни шын эвес азы долузу-биле эвесте бергениниң дугайында болгаш оларны сагывааның дугайында" деп сөстер-биле солуур;

-"Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга" деп сөстерни "Тыва Республиканың Баштыңынга-Чазааның Даргазынга" деп сөстер-биле солуур.

6. 2007 чылдың сентябрь 18-те Тыва Республиканың Чазааның Даргазының №152 Чарлыы-биле бадылааны Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияның составынга өскерилгелерни ооң чаа эдилгези-биле капсырылга езугаар киирер.

7. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 17
№193

2011 чылдың ноябрь 17-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының №193 Чарлыы-биле бадылаан

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияның дугайында

ДҮРҮМ

1. Тыва Республиканың күүсекчи эрге чагырга органнарынга, Тыва Республиканың күрүнениң өске-даа органнарынга тургустунган Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияларның (моон соңгаар-комиссиялар, комиссия дээр) четчелеп тургузуушкунун болгаш ажыл-чорудулгазын бо Дүрүм тодарадып турар.

2. Комиссия бодунуң ажыл-чорудулгазынга Россия Федерациязының Конституциязын, федералдыг конституция хоойлуларын, федералдыг хоойлуларны, Россия Федерациязының Президентизиниң болгаш Россия Федерациязының Чазааның актыларын, Тыва Республиканың Конституциязын, Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын, бо Дүрүмнү, а ол ышкаш Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың өске-даа эрге-хоойлу актыларын удуртулга болдурар.

3. Комиссияның кол сорулгазы болза Тыва Республиканың күрүне органнарынга дараазында деткимчени көргүзери:

а) Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының (моон соңгаар-күрүне албан-хаакчыттары дээр) кызыгаарлаашкыннарны болгаш хоруушкуннарны, эрге-ажыктар чөрүлдээлерин болдурбазының болгаш шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагыырын, а ол ышкаш "Коррупцияга удур демисел дугайында" Федералдыг хоойлуда, федералдыг өске-даа хоойлуларда, "Тыва Республикага коррупцияга удур демисел дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунда, Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларында доктаадып тургускан негелделерни (моон соңгаар-албан-хүлээлге чурумунга негелделер болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделер дээр) сагыырын хандырарынга;

б) коррупцияны болдурбас талазы-биле хемчеглерни Тыва Республиканың күрүне органнарының күүседиринге.

4. Тыва Республиканың күрүне органнарында Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалын ээлеп турар күрүне албан-хаакчыттарынга (моон соңгаар-күрүне албанының албан-дужаалдары дээр) хамаарыштыр албан-хүлээлге сагылга-чурумунуң негелделерин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң негелделерин сагып турары-биле холбашкан айтырыгларны комиссия сайгарып көөр.

5. Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалын ээлеп турар, аңаа томуйлаарын болгаш оон хостаарын Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы, Тыва Республиканың Чазаа боттандырар күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарынга хамаарыштыр албан-хүлээлге чурумнарынга негелделерни болгаш (азы) эрге-ажыктарның чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагып турарынга хамаарышкан айтырыгларны Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязында болгаш Чазак Аппарадында тургустунган комиссия сайгарып көөр, ооң составын болгаш ажылдаар чурумун бо дүрүмге дүүштүр Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы бадылаар.

Күрүнениң өске албан-хаакчыттарынга хамаарыштыр албан-хүлээлге чурумнарынга негелделерни болгаш (азы) эрге-ажыктарның чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагып турары-биле холбашкан айтырыгларны Тыва Республиканың күрүне органының чогуур комиссиязы сайгарып көөр.

6. Комиссияны Тыва Республиканың күрүне органының нормативтиг эрге-хоойлу актызы-биле тургузар. Ол акт-биле комиссияның составын болгаш ооң ажылдаар чурумун бадылаар.

Комиссияның составынга Тыва Республиканың күрүне органында күрүне албанының албан-дужаалын ээлеп турар комиссияның даргазы, ооң оралакчызы, секретары болгаш комиссия кежигүннери кирер. Шиитпир хүлээп ап турар үеде комиссияның бүгү кежигүннери дең эргелиг болур. Комиссияның даргазы чок турда ооң хүлээлгезин комиссияның даргазының оралакчызы күүседир.

7. Комиссияның составынга кирерлер болза:

а) Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунуң оралакчызы (комиссияның даргазы), Тыва Республиканың күрүне органының кадр албанының коррупцияның азы өске-даа хажыдыышкыннарының профилактика ажылының талазы-биле харыысалгалыг салбырының удуртукчузу азы Тыва Республиканың күрүне органының кадр албанының коррупцияның азы өске-даа хажыдыышкыннарының профилактика ажылының талазы-биле харыысалгалыг албан-дужаалдыг кижизи (комиссияның секретары), күрүне албаны болгаш кадрлар айтырыгларының, юридиктиг (эрге-хоойлу) салбырларының, Тыва Республиканың күрүне органының өске-даа салбырларының ооң удуртукчузунуң тодаратканы күрүне албан-хаакчыттары;

б) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының күрүне албанының, кадр политиказының болгаш күрүне шаңналдарының эргелелиниң төлээзи;

в) ажыл-чорудулгазы күрүне албаны-биле холбашкан ортумак, дээди болгаш немелде профессионал өөредилгениң эртем организацияларының болгаш өөредилге албан черлериниң төлээзи (төлээлери).

8. Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузу комиссияның составынга дараазында кижилерни киирериниң дугайында шиитпирни хүлээп ап болур:

а) Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының төлээзин;

б) хоочуннарның хөй-ниити организацияларының төлээзин;

в) доктааттынган чурум езугар Тыва Республиканың күрүне органында ажылдап турар профэвилел организациязының төлээзин.

9. Бо Дүрүмнүң 7 пунктузунуң "б" болгаш "в" иштики пунктуларында база 8 пунктузунда айыттынган кижилерни комиссияның составынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының күрүне албанының, кадр политиказының болгаш күрүне шаңналдарының эргелели-биле, ортумак, дээди болгаш немелде профессионал өөредилгениң эртем организациялары-биле болгаш өөредилге албан черлери-биле, Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазы-биле, хоочуннарның хөй-ниити организациялары-биле, Тыва Республиканың күрүне органында ажылдап турар профэвилел организациязы-биле Тыва Республиканың күрүне органының дилээн езугаар доктааттынган чурум езугаар дугуржуп тургаш киирер. Дилегни алган хүнден 10 хонуктуң дургузунда дугуржулганы боттандырар.

10. Тыва Республиканың күрүне органында күрүне албан-дужаалын ээлеп турар комиссия кежигүннериниң саны комиссия кежигүннериниң ниити санының дөрттүң бир кезиинден эвээш эвес болур ужурлуг.

11. Комиссияның составын комиссияның шиитпиринге салдар берип болур эрге-ажыктар чөрүлдээлериниң тургустунуп кээр байдалдары чок кылдыр тургузар.

12. Комиссияның хуралынга чөвүлээр эргелиг кылдыр киржирлер болза:

а) Күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарынга хамаарыштыр албан-хүлээлге чурумнарынга негелделерни болгаш (азы) эрге-ажыктарның чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагып турарынга хамаарыштыр айтырыгны сайгарып турар күрүне албан-хаакчыдының дорт удуртукчузу болгаш комиссия даргазының тодаратканы Тыва Республиканың күрүне органындан күрүне албан-дужаалын ээлеп турар, ол айтырыгны комиссияның сайгарып турары күрүне албан-хаакчыдының ээлеп турарын албан-дужаалынга дөмей ийи күрүне албан-хаакчыды;

б) Тыва Республиканың күрүне органында күрүне албанының албан-дужаалдарын ээлеп турар өске-даа күрүне албан-хаакчыттары; күрүне албанының айтырыгларының талазы-биле болгаш комиссияның сайгарып турар айтырыгларынга хамаарыштыр тайылбыр берип болур өске-даа специалистер; өске-даа күрүне органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының албан-дужаалдыг кижилери; сонуургалдыг организацияларның төлээлери; албан-хүлээлге чурумнарынга негелделерни болгаш (азы) эрге-ажыктарның чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагып турарынга хамаарыштыр комиссияның сайгарып турары күрүне албан-хаакчыдының төлээзи-тодаргай таварылга бүрүзүнге тустуста комиссия хуралы эгелээринге чедир үш хонуктан орайтатпайн комиссияның айтырыын сайгарып турары күрүне албан-хаакчыдының азы комиссияның өске-даа кежигүнүнүң дилээ-биле комиссия даргазының шиитпирин езугаар.

13. Комиссия кежигүннериниң ниити санының үштүң ийи кезии киржип турар болза, комиссияның хуралын бүрүн эргелиг деп санаар. Чүгле Тыва Республиканың күрүне органында күрүне албанының албан-дужаалын ээлеп турар комиссия кежигүннери-биле хурал эрттирерин болдурбас.

14. Комиссия хуралының хүн айтырыынга киирген айтырыгны сайгарып турда комиссия кежигүнүнүң эрге-ажыктар чөрүлдээлерин тургузуп болур дорт азы доора сонуургалы тыптып келир болза, хурал эгелээриниң мурнунда ооң дугайын ол дыңнадыр ужурлуг. Мындыг таварылгада комиссияның ол кежигүнү айыттынган айтырыгны сайгарарынга киришпес.

15. Комиссияның хуралын эрттирериниң барымдаалары болза:

а) Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарын ээлээринче кордап турар хамаатыларның болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының киирген

эээлериниң шынныын болгаш долузун а 2009 чылдың декабрь 30-де Тыва публиканың Чазааның Даргазының "Тыва публиканың күрүнениң хамааты албаны- албан-дужаалдарын ээлээринче кордап ар хамаатыларның болгаш Тыва публиканың күрүнениң хамааты албан- кчыттарының киирген медээлерниң узун болгаш шынныын база Тыва публиканың күрүнениң хамааты албан- кчыттарының албан-хүлээлге чурумна- сагып турарының дугайында хынаа- ың дугайында" №320 Чарлыында ылааны Тыва Республиканың күрүнениң ааты албан-хаакчыттарының албан- ээлге чурумнарын сагып турарының айында хыналданың дугайында Дүрүмнүң унктузунга дүүштүр Тыва Республиканың үне органының киргени дараазында лдерни хынаарын бадыткап турар ериалдарын:

айыттынган Дүрүмнүң 1 пунктузунуң "а" ики пунктузунда көрдүнген медээлерни үне албан-хаакчыдының шын эвес азы узу-биле эвес кииргениниң дугайында;

албан-хүлээлге чурумунуң негелделерин гаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээлерин тпирлээриниң дугайында негелделерни үне албан-хаакчыдының сагывайн рының дугайында;

б) Тыва Республиканың күрүне орга- ың кадр албанының коррупцияның бол- өске-даа чурум хажыдыышкыннарының филактиказының талазы-биле салбы- че азы Тыва Республиканың күрүне анының кадр албанының коррупцияның гаш өске-даа чурум хажыдыышкын- ының профилактиказының талазы-биле ыысалгалыг ажылдакчызынче Тыва публиканың күрүне органының норма- иг эрге-хоойлу актызында доктаадып ускан чурум езугаар кирген:

Тыва Республиканың нормативтиг эрге- йлу актызы-биле бадылаттырган албан- аалдарның даңзызынче кирген Тыва публиканың күрүне органында күрүне анының албан-дужаалын ээлеп турар аатының, коммерция азы коммерция эвес низацияга албан-дужаал ээлээринге азы мерция азы коммерция эвес организа- а хамааты-эрге-хоойлу керээзин езу- ажыл кылырынга, бир эвес ол орга- ацияның күрүне эргелеп-башкарылга- ың талазы-биле чамдык хүлээлгелери ооң ан-хүлээлге (албан-дужаал) хүлээлге- е күрүне албанындан халашкан хүннүң нда ийи чыл дургузунда кирип турган за, ооң чөпшээрел берген бижиин;

бодунуң өөнүң иштиниң (өөнүң ээзиниң) аш назы четпээн уругларының орулгала- ың дугайында, өнчү-хөреңгизиниң йында болгаш өнчү-хөреңги байдалдыг ээлгелериниң дугайында медээлерни рер арганың чөптүг чылдагааннар-биле нуң дугайында күрүне албан-хаакчы- ың билдириишкинин;

з) албан-хүлээлге чурумунуң негелде- ин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээ- ин шиитпирлээриниң дугайында негел- ерни хандырарынга азы коррупцияны дурбазының талазы-биле хемчеглерни а Республиканың күрүне органында андырып турарынга хамаарыштыр Тыва публиканың күрүне органының удуртук- нуң азы комиссияның кайы-даа кежи- нүң киирген бижиин.

6. Кем-херек үүлгедиишкиннериниң бол- административтиг чурум хажыдыыш- нарының дугайында дыңнадыгларны, а ол аш ат салбаан дыңнадыгларны комиссия арып чугаалашпас, албан-хүлээлге ум-чурумун хажытканының фактыла- ың талазы-биле хыналда кылбас.

7. Комиссияның хуралын эрттирериниң ымдаазы кирип турар дыңнадыг Тыва публиканың күрүне органының норма- иг эрге-хоойлу актызында көрдүнген ум езугаар кирер болза, комиссияның азы:

а) комиссия хуралының болур хүнүн 3 ук дургузунда тодарадыр. Бо таварыл- ол дыңнадыгның кирген хүнүнүң соонда хонуктан эрттирбейн комиссиязының алын чыылдырар;

б) албан-хүлээлге чурумунуң негелделе- болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээ- ин шиитпирлээриниң дугайында негелде- и сагып турарының дугайында айтырыын иссияга сайгарар күрүне албан-хаак- ынга, ооң төлээзинге, комиссия кежигүн- инге болгаш комиссия хуралынга киржип ар кижилерге Тыва Республиканың үне органының кадр албанының корруп- ның болгаш өске-даа чурум хажыдыыш- нарының профилактиказының талазы- е салбырынче азы Тыва Республиканың үне органының кадр албанының кор- цияның болгаш өске-даа чурум хажы- шкыннарының профилактиказының талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчы- зынче кирген медээлерниң дугайында, ооң хыналдазының түңнелдери-биле таныш- тырарын организастаар;

в) бо Дүрүмнүң 12 пунктузунуң "б" иштики пунктузунда айыттынган кижилерни комис- сияның хуралынче чалаарының дугайында дилегни сайгарып көөр, оларны хандыра- рының дугайында (хандырарындан ойталаа- рының дугайында) болгаш комиссия хура- лының үезинде немелде материалдарны чугаалажып көөрүнүң (чугаалажырындан ойталаарының) дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

18. Комиссияның хуралын албан-хүлээлге чурумунуң негелделерин болгаш (азы) эрге- ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагып турарының дугайында айтырыгны сайгарып турар кү- рүне албан-хаакчыды киржип турда эртти- рер. Бир эвес үстүнде айыттынган айтырыгны ооң киржилгези чокта сайгарарын күрүне албан-хаакчыды бижимел-биле дилээр болза, комиссия хуралы ол чокта эртер. Бир эвес күрүне албан-хаакчыды азы ооң төлээзи комиссия хуралынга келбээн, күрүне албан- хаакчыдының ол айтырыгны ооң киржилгези чокта көөр деп бижимел дилээ киирбээн болза, ол айтырыгны сайгарарын соңгаар- ладыр. Бир эвес күрүне албан-хаакчыды азы ооң төлээзи ийиги удаа чөптүг чылдагаан чокта келбес болза, ол айтырыгны күрүне албан-хаакчыды чокта сайгарар деп шиитпирни комиссия хүлээп ал болур.

19. Комиссия хуралынга күрүне албан- хаакчыдының (ооң чөпшээрелин езугаар) болгаш өске-даа кижилерниң тайылбырын дыңнаар, күрүне албан-хаакчыдынга онааган буруууну, а ол ышкаш немелде материал- дарны ханызы-биле сайгарып көөр.

20. Комиссияның ажылының үезинде оларга билдинген медээлерни тарадыр эрге комиссия кежигүннеринде болгаш ооң хуралынга киришкен кижилерде чок.

21. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "а" иштики пунктузунуң ийиги абзазында айыттынган айтырыгны чугаалашканының түңнелин езугаар комиссия дараазында шиитпирлерниң бирээзин хүлээп алыр:

а) Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарын ээлээринче кордап турар хамаатыларның болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының киирген медээлериниң шынныын болгаш долузун база 2009 чылдың декабрь 30-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының "Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албаны- ның албан-дужаалдарын ээлээринче кордап турар хамаатыларның болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан- хаакчыттарының киирген медээлерниң долузун болгаш шынныын база Тыва Респуб- ликаның күрүнениң хамааты албан-хаакчыт- тарының албан-хүлээлге чурумнарын сагып турарының дугайында хынаарының дуга- йында" №320 Чарлыында бадылааны Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан- хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумна- рын сагып турарының дугайында хыналда- ның дугайында Дүрүмнүң 1 пунктузунуң "а" иштики пунктузунга дүүштүр медээлери шын болгаш долу деп шиитпирлээн;

б) Дүрүмнүң 1 пунктузунуң "а" иштики пунктузунга дүүштүр күрүне албан-хаак- чыдының киирген медээлери бо пунктунуң "а" иштики пунктузунда айыттынганы-биле шын эвес болгаш (азы) долу эвес болган. Бо таварылгада комиссия күрүне албан- хаакчыдынга хамаарыштыр харыысалганың тодаргай хемчээн онаарын комиссия Тыва Республиканың күрүне органының удур- тукчузунга сүмелээр.

22. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "а" иштики пунктузунуң үшкү абзазында айыт- тынган айтырыгны сайгарып чугаалаш- канының түңнели-биле комиссия дараазында шиитпирлерниң бирээзин хүлээп алыр:

а) күрүне албан-хаакчыды албан- хүлээлге чурумунуң негелделерин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиит- пирлээр талазы-биле негелделерни сагып турар деп шиитпирлээн;

б) күрүне албан-хаакчыды албан-хү- лээлге чурумунуң негелделерин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпир- лээр талазы-биле негелделерни сагывайн турар деп шиитпирлээн. Бо таварылгада комиссия Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунга күрүне албан- хаакчыдының албан-хүлээлге чурумунуң негелделерин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээр талазы-биле негелделерни сагывайн турары деп айтырын азы күрүне албан-хаакчыдынга харыысал- ганың тодаргай хемчээн хүлээдирин сүмелээр.

23. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "б" иш- тики пунктузунуң ийиги абзазында айыт- тынган айтырыгны сайгарып чугаалашка- нының түңнели-биле комиссия дараазында шиитпирлерниң бирээзин хүлээп алыр:

а) коммерция азы коммерция эвес организацияга албан-дужаал ээлээринге азы хамааты-эрге-хоойлу керээзин езугаар коммерция азы коммерция эвес организа- цияга ажыл кылырынга, бир эвес ол органи- зацияның күрүне башкарылгазының талазы- биле чамдык хүлээлгелери ооң албан-дужаал (албан-хүлээлге) хүлээлгезинде кирип турар болза, чөпшээрелди хамаатыга бээр;

б) коммерция азы коммерция эвес организацияга албан-дужаал ээлээринге азы хамааты-эрге-хоойлу керээзин езугаар коммерция азы коммерция эвес организа- цияга ажыл кылырынга, бир эвес ол органи- зацияның күрүне башкарылгазының талазы- биле чамдык хүлээлгелери ооң албан-дужаал (албан-хүлээлге) хүлээлгезинде кирип турар болза, чөпшээрелди хамаатыга бээринден ойталаар болгаш ол ойталаашкынны бадыткаар.

24. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "б" иштики пунктузунуң ийиги абзазында айыт- тынган айтырыгны сайгарып чугаалашка- нының түңнели-биле комиссия дараазында шиитпирлерниң бирээзин хүлээп алыр:

а) бодунуң өөнүң иштиниң (өөнүң ээзиниң) болгаш назы четпээн уругларының орулгаларының дугайында, өнчү-хөреңги- зиниң болгаш өнчү-хөреңги байдалдыг хүлээлгелериниң дугайында күрүне албан- хаакчыдының медээлерни бербээн чылда- гаанын чөптүг болгаш бадыткалдыг деп санаар;

б) бодунуң өөнүң иштиниң (өөнүң ээзиниң) болгаш назы четпээн уругларының орулгаларының дугайында, өнчү-хөреңги- зиниң болгаш өнчү-хөреңги байдалдыг хүлээлгелериниң дугайында күрүне албан- хаакчыдының медээлерни бербээн чылда- гаанын чөптүг эвес деп санаар. Бо таварыл- гада айыттынган медээлерни киирер талазы- биле хемчеглерни алырын күрүне албан- хаакчыдынга комиссия сүмелээр.

в) бодунуң өөнүң иштиниң (өөнүң ээзи- ниң) болгаш назы четпээн уругларының орул- галарының дугайында, өнчү-хөреңгизиниң болгаш өнчү-хөреңги байдалдыг хүлээлге- лериниң дугайында күрүне албан-хаакчы- дының медээлерни бербээн чылдагаанын ол медээлерни бээринден ойталааны деп санаар. Бо таварылгада Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунга күрүне албан-хаакчыдынга хамаарыштыр харыы- салганың тодаргай хемчээн онаарын сүмелээр.

25. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "а" болгаш "б" иштики пунктуларында көрдүнген айтырыгларны чугаалашканының түңнели- биле, бир эвес барымдаа бар болза, комиссия бо Дүрүмнүң 21-24 пунктуларында көрдүнгенинден өске шиитпирни хүлээп ап болур. Ындыг шиитпирни хүлээп алганының барымдаазын болгаш чылдагаанын комис- сия хуралының протоколунга айтыр.

26. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "в" иштики пунктузунда көрдүнген айтырыгны сайгарган соонда комиссия чогуур шиитпирни хүлээп алыр.

27. Комиссияның шиитпирлерин күүсе- дири-биле Тыва Республиканың күрүне органының нормативтиг эрге-хоойлу акты- ларының, Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунуң шиитпирлериниң азы даалгаларының төлевилелдерин белеткеп болур, оларны Тыва Республика- ның күрүне органының удуртукчузунга доктааттынган чурум езугаар киирер.

28. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунда айыт- тынган айтырыгларның талазы-биле комис- сияның шиитпирин комиссия кежигүннериниң хуралга киришкен кежигүннериниң чажыт бадылаашкыннарының хөйү-биле (бир эвес комиссия өске шиитпир хүлээп албас болза) хүлээп алыр.

29. Комиссияның шиитпирин протоколга киирер, аңаа ооң хуралынга киришкен ко- миссия кежигүннери ат салыр. Бо Дүрүмнүң 15 пунктузунуң "б" иштики пунктузунуң ийиги абзазында айыттынган айтырыгны чугаала- жып көргениниң түңнели-биле хүлээп алдын- ган шиитпиринден өскези Тыва Респуб- ликаның күрүне органының удуртукчузунга сүме хевирлиг болур. Бо Дүрүмнүң 15 пунк- тузунуң "б" иштики пунктузунуң ийиги абза- зында айыттынган айтырыгны чугаалажып көргениниң түңнели-биле хүлээп алдынган шиитпир ыяап күүседир байдалдыг болур.

30. Комиссияның хуралының прото- колунга айтыр чүүлдер:

а) комиссия хуралының болган ай-хүнүн, комиссия кежигүннериниң болгаш хуралга киришкен өске-даа кижилерниң фамилия- ларын, аттарын, адазының аттарын;

б) албан-хүлээлге чурумунуң негелде- лерин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүлдээ- лерин шиитпирлээриниң дугайында негелде- лерни сагып турарының дугайында айтырыг- ны хамаарыштыр чугаалашкан күрүне албан- хаакчыдының фамилиязын, адын, адазының адын айытпышан, комиссия хуралынга чугаалашкан айтырыг бүрүзүн айтыр;

в) күрүне албан-хаакчыдынга тургускан негелдени, ооң барымдаазы болган материалдарны;

г) тургускан негелдеге хамаарыштыр күрүне албан-хаакчыдының болгаш өске кижилерниң тайылбырының утказын;

д) хуралга чүве чугаалаан кижилерниң фамилияларын, аттарын, адазының аттарын болгаш оларның саналының допчу сөзүг- лелин;

е) комиссия хуралын чыылдырарынга барымдаа болган дыңнадыгның кирген черин, ол медээниң күрүне органынче кирген ай-хүнүн;

ж) өске-даа медээлерни;

з) бадылаашкын түңнелдерин;

и) шиитпирни болгаш ону хүлээп алырының барымдаазын.

31. Ооң шиитпири-биле чөпшээрешпээн комиссия кежигүнү бодунуң саналын бижи- мел хевирге киирип болур, ону комиссия хуралының протоколунга кожар, ооң-биле күрүне албан-хаакчыды таныжып болур.

32. Комиссия хуралының протоколунуң хоолгазын хурал эртекениниң соонда 3 хонук хуусаада Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунче, ону долузу- биле азы ушта бижидилге хевирлиг кылдыр- күрүне албан-хаакчыдынче, а ол ышкаш комиссияның шиитпирин езугаар-сонуур- галдыг өске кижилерже чорудар.

33. Тыва Республиканың күрүне органы- ның удуртукчузу комиссия хуралыңың протоколун сайгарып көөр болгаш күрүне албан-хаакчыдынга Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларында көрдүнген, а ол ышкаш коррупцияга удур демиселди организастаарының өске-даа айтырыгла- рының талазы-биле харыысалганың хемчээн бодунуң харыылаар ужурлуг айтырыынга дүүштүр алырда ында айыттынган сүмени барымдаалаар хүлээлгелиг. Комиссияның сүмелерин сайгарып көргениниң болгаш хүлээп алган шиитпириниң дугайында Тыва Республиканың күрүне органының удуртук- чузу комиссия хуралының протоколунуң киргенинден бээр бир ай хуусаа дургузунда комиссияга бижимел хевирге дыңнадыр. Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунуң шиитпирин комиссияның чоокку хуралынга чарлап дыңнадыр болгаш ону сайгарып чугаалашпайн кичээнгейге хүлээп алыр.

34. Бир эвес комиссия күрүне албан- хаакчыдының ажылында (кылбаан ажылын- да) сагылга-чурум хажыдыышкынын илере- дир болза, ол дугайында Россия Федера- циязының болгаш Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларында көрдүнген харыысалганың хемчеглерин күрүне албан-хаакчыдынга онаарының дугайында айтырыгны шиитпирлээр кылдыр дыңнадыгны Тыва Республиканың күрүне органының удуртукчузунче киирер.

35. Бир эвес комиссия күрүне албан- хаакчыдының ажылында (кылбаан ажылын- да) административтиг чурум хажыдыыш- кынының демдектерин азы кем-херек үүлгедиишкининиң составын илередир болза, комиссия даргазы үстүнде айыттын- ган чүүлдерниң дугайында медээни болгаш ону бадыткап турар документилерни эрге- хоойлу ажыглаар органнарже 3 хонук хуусаа дургузунда, а эргежок чугула апарганда- доп-дораан дыңнадыр хүлээлгелиг.

36. Албан-хүлээлге чурумунуң негел- делерин болгаш (азы) эрге-ажыктар чөрүл- дээлерин шиитпирлээриниң дугайында негелделерни сагып турарының дугайында айтырыын сайгарган күрүне албан-хаакчы- дының хуу херээнге комиссия хуралының протоколунуң хоолгазын азы оон ушта бижилгени кожар.

37. Комиссияның ажыл-чорудулгазының организас-техниктиг болгаш документилер- биле хандырылгазын, а ол ышкаш хүн айты- рыында кирген айтырыгларның дугайында, хуралды эрттирер ай-хүннүң, үезиниң болгаш чериниң дугайында комиссия кежигүннериге дыңнадырын. Комиссия хуралынга чугаалажыры-биле киирген айтырыгларның материалдары-биле таныш- тырылгазын Тыва Республиканың күрүне органының кадр албанының коррупция болгаш өске-даа чурум хажыдыышкын- нарының профилактиказының талазы-биле салбыры азы Тыва Республиканың күрүне органының кадр албанының коррупция болгаш өске-даа чурум хажыдыышкын- нарының профилактиказының талазы-биле ажылы дээш харыысалгалыг албан- дужаалдыг кижилери боттандырар.

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

2011 чылдың ноябрь 17-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының №193 Чарлыының капсырылгазы

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-хүлээлге чурумнарының негелделерин сагыырының болгаш эрге-ажыктар чөрүлдээлерин шиитпирлээриниң талазы-биле комиссияның составы

А.М. Монгал — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының удуртукчузу, комиссияның даргазы;

Ш.Ч. Монгуш — Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыды, комиссия даргазының оралакчызы;

Н.М. Доржу — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының удуртукчузунуң оралакчызы, күрүне албанының, кадр политиказының болгаш күрүне шаңналдарының эргелелиниң начальниги, комиссияның секретары.

Комиссияның кежигүннери:

Ю.Ю. Ананьин — Чазак Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының удуртукчузунуң бирги оралакчызы-Тыва Республиканың сайыды;

Е.Б Долан — Чазак Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының эрге-хоойлу килдизиниң начальниги;

С.С.-Б. Монгуш — Хөй-ниитиниң айыы чок чорук чөвүлелиниң секретары-Тыва Ре публиканың Чазааның Даргазының чаныны Хөй-ниитиниң айыыл чок чорук чөвүлелини секретариадының удуртукчузу;

М.Д. Ооржак — Тыва Республиканы Чазааның Даргазының секретариадыны удуртукчузу;

А.А. Шойгу —Тыва Республиканы Дээди Хуралының (парламентизини Аппарадының удуртукчузу.

Комиссияның составынга хамаарыл чок үш экспертти киирер.".

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Республиканың 2011-2012 чылдарда «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдези болгаш күрүне деткимчези» тускай сорулгалыг программазынче өскерилгелер киирериниң дугайында

2011 чылдың ноябрь 16 №678 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. 2010 чылдың июль 3-те Тыва Республиканың Чазааның №291 доктаалы-биле бадылаан (моон соңгаар-Программа) республиканың 2011-2012 чылдарда "Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдези болгаш күрүне деткимчези" тускай сорулгалыг программазынче дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Программада:

а) "Программа хемчеглериниң системазы" 3-кү кезекте:

"Сайгарлыкчы ажыл-чорудулганың нормативтиг эрге-чагырга болгаш информация-методиктиг деткимчези" 1-ги кезек адаанда "республика бюджединден ниитизи-биле 590 муң рубль түңге, ол ышкаш 2011 чылда — 300 муң рубль, 2012 чылда — 290 муң рубль" деп сөстерни "республика бюджединден ниитизи-биле 890 муң рубль түңге, ол ышкаш 2011 чылда — 600 муң рубль, 2012 чылда — 290 муң рубль" деп сөстер-биле солуур.";

"Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң мурнады хөгжүдер адырларында саң-хөө — чээли деткимчези" 3-кү кезек адааның 9-ку абзазын дараазында эдилге-биле киирер:

"2011-2012 чылдарда бо кезектиң күүселдезиниң хемчеглеринче 351100 муң рубльди угландырары көрдүнүп турар, ол ышкаш: республика бюджединден-70300 муң рубль, федералдыг бюджеттен 280800 муң рубльди. 2011 чылда 48600 муң рубльди угландырары көрдүнүп турар, ол ышкаш республика бюджединден 9800 муң рубль, федералдыг бюджеттен 38800 муң рубльди.";

2) №1 капсырылганы дараазында эдилге-биле киирер:

"Республиканың 2011-2012 чылдарда "Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдези болгаш күрүне деткимчези" тускай сорулгалыг программазының №1 капсырылгазы

Түңнел саң-хөө чарыгдалдары

(муң. рубль)

Чарыгдалдарның угланыышкыннары	2011-2012 чылдарда, ниитизи-биле			2011 чыл		2012 чыл	
	Ниитизи-биле	Оларның санында		Ниитизи-биле — 53800		Ниитизи-биле — 306230	
		ФБ	РБ	ФБ	РБ	ФБ	РБ
Кезектер талазы-биле нииити	360030	280800	79230	38800	15000	242000	64230
Оларның санында:							
Программаның акша-хөреңгизи (№2 капсырылга, 1,2,4,5 кезектер)	8930		8930		5200	-	3730
Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң күрүне деткимчезинче акша-хөреңги (3 кезээ)	351100	280800	70300	38800	9800	242000	60500
Оларның санында:							
— Регионнар аразының, регионалдыг делгелге-ярмарка хемчеглериниң киржилгези-биле холбаалыг биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң чарыгдалдарының субсидиязы	2600	2000	600		100	2000	500
— Электри четкизиниң ажыл-агыйының объектилеринге технологтуг каттыжылгаже биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге субсидиялар	30000	24000	6000	12000	3000	12000	3000
— ортумак болгаш биче сайгарлыкчы чоруктуң чаа эгелеп чоруур субъектилеринге деткимче-биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң чаа эгелеп чоруур субъектилеринге грантылар, хууда ажыл-херээн тургузары-биле холбаалыг, дуглап турар чарыгдалдары	22000	17600	4400	9600	2400	8000	2000
— биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң технологияларын, машиналарын, тургузугларын, кожар чүүлдерин, аппараттарын, автотранспорт херекселдерин (чиик автомобильден аңгыда), механизмнерин, дериг-херекселдериниң хөгжүлдезинге деткимче көргүзери	41500	33200	8300	13200	3300	20000	5000
— Тыва Республиканың магадылал фондузун тургузары (субсидиялаары)	250000	200000	50000	-	-	200000	50000
— чээли организацияларында биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң чээлизиниң салыышкыннарының хуузун субсидиялаары	-	-	-	-	-	-	-
— биче түңнүг акшаландырыышкынның хөгжүлдезинге деткимче көргүзери	5000	4000	1000	4000	1000		

2011-2012 чылдарда "Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдези болгаш күрүне деткимчези" республиканың тускай сорулгалыг программазының хемчеглериниң даңзызы:

"Сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы нормативтиг эрге-чагырга болгаш инфор мация-методиктиг деткимчези 1-ги кезекк дараазында уткалыг турушту немээр:

Хемчеглерниң ады	Боттандырылгазының хуусаазы	Чарыгдалдарның түңү (муң. рубль)			Акшаландырыышкынның дөзү	Экономиктиг үре-түңнели
		нииити	2011 ч	2012 ч		
1. Сайгарлыкчы ажыл-чоруктуң нормативтиг эрге-чагырга болгаш информация-методиктиг деткимчези						
1.7. Күрүнениң деткимчезин ап турар — Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң даңзызын киирери	2011ч.	300	300	-	Республика бюджеди	Республиканың тускай сорулгалыг аңгы-аңгы программаларының иштинде күрүне деткимчезин алган биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң даңзызын Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң http://www.ais.tuva.ru/ порталынга тургузар

"1-ги кезээниң талазы-биле нииити" турушта "590" саны "890" деп сан-биле, "300" саны "600" деп сан-биле солуур;

"Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң саң-хөө--чээли деткимчези" 3-кү кезээнде "регионнар аразының болгаш регионалдыг делгелге-ярмарка хемчеглериниң киржилгези-биле холбаалыг биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң чарыгдалдарының субсидиязын бээри, ол ышкаш "ажыл-херекчи хүлээлге" деткимчени 3.1 турушта "900" деп санны "600" деп сан-биле, "400" деп санны "100" деп сан-биле солуур;

"3 кезээниң талазы-биле нииити" турушта "351400" санны "351100" деп сан-биле, "70600" санны "70300" деп сан-биле, "48900" санны "48600" деп сан-биле, "10100" санны "9800" деп сан-биле солуур;

4) Дараазында уткалыг №3 капсырылганы немээр:

"2011-2012 чылдарда "Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдезиниң болгаш күрүне деткимчези" республиканың тускай сорулгалыг программазының №3 капсырылгазы"

Федералдыг бюджеттен кады акшаландырыышкын деңнелиниң санаашкыны-биле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң күрүне деткимчезиниң хемчеглериниң акшаландырыышкынынга 2011 чылда бюджеттерге бээр субсидияларны, Россия Федерациязының субъектилериниң мөөрей шилилгезиниң иштинде Россия Федерациязының Экономиктиг хөгжүлде яамызының субсидия алырынга, Республиканың 2011-2012 чылдарда "Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдези болгаш күрүне деткимчези" тускай сорулгалыг программаның кады акшаландырыышкынын хандырып турар хемчеглер талазы-биле "Тыва Республиканың 2011-2013 чылдарда үлетпүрнүң хөгжүлдези" республиканың тускай сорулгалыг программазының боттанылгазы

Хемчеглерниң ады	Боттандырылгазының хуусаазы	Чарыгдалдарның түңү (муң. рубль)		Акшаландырыышкынның дөзү
		нииити	2011ч	
Электри четкизиниң ажыл-агыйының объектилеринге технологтуг каттыштырылгаже биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге субсидия бээри	2011ч.	7500	1500	Республика бюджеди
			6000	Федералдыг бюджет

2. Бо доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

Көскү күрүне болгаш хөй-нийти ажылдакчызы Анчымаа-Тока январь 1-де 100 харлаар турган

ТЫВАНЫҢ ТӨЛЕПТИГ УРУУ

**Тыва Республиканың экономиказын, культура-
зын,өөредилгезин, кадык камгалалын, уран чүүлүн,
чечен чогаалын, парлалгазын хөгжүдер, чурттакчы
чонунуң амыдыралын экижидер чугула сорулга-
ларны шиитпирлээри-биле хөй чылдарның дургу-
зунда могаг-шылаг чокка кызымак ажылдап келген
Тываның удуртукчуларының бирээзинге Хертек
Амырбитовна АНЧЫМАА-ТОКА хамааржыр.**

Кайгамчыктыг чараш бойдус-
, байлактыг Бай-Тайганың Көп-
өктүң Улуг-Ооругга ядыы арат
ырбиттиң өг-бүлезинге 1912
лдың январь 1-де ол төрүт-
ген. Кончуг орлан-шоваа, эрес-
, шимченгир, кежээ уруг болган.
ды-чеди харлыында-ла ада-
инге дузалажып, дуңмаларын
адыр, анай-хураган, хой када-
, тараа соктаар болу берген,
рту мал-маган саарынга, даа-
ырынга, алгы-кеш идээлеп эт-
ринге болгаш өске-даа арат
киниң амыдырап-чурттаарынга
ежок чугула ажыл-ишке өөре-
алгаш, езулуг идегелдиг дуза-
чы болган. Ооң назынының
эди чылдары Бай-Тайганың
те баарында Ооругнуң,
бaганныг-Ойнуң, Оргу-
тчыктың, Чайлаг-Кара-Сугнуң,
раның, Сарыг-Хаяның, Көп-
өктүң девискээрлеринге эрткен.
чараш бойдус чурумалдыг
лерниң дагларының кадыр
стеринге кыштың соогунда,
ның изиинде хой кадарып, эш-
рү-биле сайзанактап ойнап,
ии Анчымаа омак-хөглүг өзүп
ан. Ынчалза-даа ынчан школа
баанындан ол үжүк-бижик
бес чораан.
1930 чылда тыва үжүк-бижик
езилеп тургустунган, ол дээрге
ва Арат Республиканың ниити-
-политиктиг, культура амыды-
ынга улуг ужур-дузалыг бо-
шкун болган. Тываның нам,
аа араттарны үжүк-бижикке
редирин эң чугулалап көргеш,
публиканың бүгү девискээринге
ну үжүк-бижикке өөредириниң
гүмнерин организастаан, үжүк-
жик билбес чораан араттар,
рның ажы-төлү улуг сонуургал-
ле өөренип киргеннер. Бай-
йганың Көп-Соок сумузунга
густунган бижик бөлгүмүнге
тек Анчымаа чүгле ийи-үш ай
гузунда өөренгеш, частырыг
ка бижиир, дүрген номчуур

улустуң санынга кирип мактаткан. Шак ындыг тыва үжүк-бижикти дүрген өөренип алган эрестиг, өде-чара, орлан-шоваа аныяктарны араттарны бижикке өөредири-биле ыраккы коданнарда аалдарже чорудуп турган. Көп-Сөөктүң Тура хемниң бажында аалдарның араттарын үжүк-бижикке өөредири-биле аныяк кысты чорудупкан. Аңаа баргаш, организакчызын, берген даалганы күүседир дээш чүткүлдүүн, чон-биле эптиг-чөптүг ажылдап билирин көргүскен. Хүндүс аныяктарны, уругларны, кежээ улуг назылыг кижилерни бижикке өөредирин организастаан, ол дыка таарымчалыг болган. Ооң түңнелинде дүн-хүн чок шудургу ажылдап тургаш, дыка хөй кижини үжүк-бижикке өөредип, биче эвес ажылды кылып, мактадып турган...

Тыва үжүк-бижикти билир, билии шыырак, эрестиг, өде-чара, кызымак, организакчы уругну Барыын-Хемчик кожуун чагыргазы эскерип кааш, 1930 чылда кожуун чагыргазының бижээчизинге (секретарынга) Хертек Анчымааны хүлээп алган. Аныяк кыстың күш-ажылчы намдары оон эгелээн.

1931 чылда Хертек Анчымааны Москваның Чөөн чүктүң ажылчы чоннарының коммунистиг университединче өөредип чоруткан. Чаңгыс класс-даа дооспаан кижи дөрт чыл иштинде чүткүлдүг өөренгеш, орустап арыг чугаалаар, частырыг чокка бижиир кылдыр өөренип алганын башкылары, эш-өөрү магадаар, мактаар. Тывага келгеш, ТАР-ның Аревэ ТК-зының килдис эргелекчизинге, оон ТАРН ТК-ның херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизинге ажылдаан. Бо харыысалгалыг албан-дужаалдарга ол ажылдап келген чылдарында аныяктарны, херээженнерни үжүк-бижикке, культурлуг амыдырал-чуртталгага, аажы-чаңга өөредир, уран чүүлге хандыкшыдар, иечаштың кадыын камгалаар дээш сумуларны, аалдарны кезип, кончуг ажыктыг ажыл-херекти кылган. Ынчан Хертек Амырбитовна боду кожумактарны чогаадып, сураглыг орус ырларны тыва дылче очулдуруп, оюн-тоглааларга ырлап, шүлүктеп, танцылап турган. Удуртукчу кижи кандыг мөзү-шынарлыг, организакчы, чогаадыкчы бодалдарлыг, эгелээшкиннерлиг болурун, чон-биле канчаар ажылдаарын, онаашкан ажыл-херээнге харыысалгалыын, чүткүлдүүн, бурунгаар көрүштүүн ол хөйге көргүскен.

Мындыг удуртукчуну 1939 чылда ТАР Биче Хурал Президиумунуң даргазының оралакчызынга, удавааңда ооң Даргазынга соңгаан. Бо болза амгы үеде президент албан-дужаалы-биле деңнежир. Хертек Амырбитовна Тываның төөгүзүнде күрүне баштыңынга соңгуткан бир дугаар херээжен удуртукчу болуп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының кончуг берге чылдарында бо бедик болгаш харыысалгалыг албан-дужаалга Хертек Амырбитовна чедиишкинниг ажылдаан. ССРЭ-ге, ооң маадырлыг Кызыл Шерииңге немец эжелекчилерни шылча шаварынга материалдыг болгаш моральдыг дуза чедирерииңге Тываның арат чону кончуг идепкейлиг киришкен. Тыва араттарның маадырлыг оолдар, кыстары боо-моңгузун тудуп алгаш, Кызыл Шериглер-биле кады немец эжелекчилерни чылча шавар тулчуушкуннарга эки туразы-биле киржип, интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Тыва Арат Республиканың нам, чазааның удуртукчулары-биле кады 389 вагон мооң белекти, 50 муң хире дайынчы аъттарны фронтуже чорударынга, самолет тудар хөреңгини чыырынга болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырарынга Анчымаа дарга улуг үлүүн киргенин демдеглээри чугула. Дайынның кончуг берге чылдарында Совет Эвилелиниң хөй национал улустары-биле Тываның арат чонунуң аразында акы-дуңмалышкы найыралы, кады ажылдажылгазы улам быжыккан, ол улуг рольду ойнаан.

ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның каттыжарының дугайында айтырыгны организастаарынга болгаш шиитпирлээринге Хертек Амырбитовнаның киирген үлүү улуг. 1944 чылдың август айда ТАР-ның Биче Хуралының Онза VII сессиязынга Совет Эвилелиниң составынга ТАР-ның эки тура-биле каттыжарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ук сессияны Х.А. Анчымаа удуртуп эрттирген. Онза чыыштың шиитпир-дилээ-биле олла чылын октябрь 11-де ССРЭ-ниң составынга ТАР Россияның автономнуг облазы кылдыр каттыжып кирген.

Тыва чоннуң амыдыралынга үндезин чаартылгалар эгелээн. Хертек Амырбитовна Тыва автономнуг областың күүскомунуң даргазының оралакчызынга, 1961 чылда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаткан, ол өөредилге, кадык камгалал, культура, уран чүүл, парлалга айтырыгларын харыылап турган. Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага үндезин чаартылгалар болган, өрген турбаан девискээрлерге хөй чаа суурлар туттунган, мурнунда турган хоорайлар, суурлар бурунгаар хөгжүлдени алган. Ынчангаш хөй санныг школаларны, эмнелгелерни, клубтарны, культура бажыңнарын, библиотекаларны, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин тударың, оларга ажылдаар кадрларны белеткээри ышкаш дүрген шиитпирлээр айтырыглар эвээш эвес турган. Оларны амыдыралга боттандырар дээш чогуур хемчеглерни алганындан кыска хуусаада шиитпирлеп шыдаан..

Тывага дээди өөредилге чери — педагогика институдун ажыдар, ооң чогумчалыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар шудургу ажылды чоруткан түңнелинде хөй санныг дээди эртемниг башкы кадрларны институт өөреткен. Олар чүгле өөредилге албан черлериниң ажыл-чорудулгазын экижидеринге төлептиг үлүүн киирген эвес, Тываның партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчуларынга дыка хөй башкы эртемниглер ажылдааш, кожууннарның, республиканың социал-экономиказын хөгжүдеринге боттарының күш-ажылчы салыышкынын кииргеннер болгаш ам-даа киирип чоруурлар. Чаа театрны тудар, телестудияны, уран чүүл, хөгжүм школаларын ажыдар, чогаадыкчы эвилелдерни тургузар, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлделериниң шынарын экижидер, парлалганың, радионуң, уран чүүлдүң ажылын хөгжүдер болгаш өске-даа ооң бодунга база ниити Тываның бурунгаар хөгжүлдезинге хамааржыр айтырыгларны шиитпирлээр дээш Хертек Амырбитовна — үзүктел чок үжен хире чыл дургузунда могаг-шылаг чок ажылдап келгеш, Тываның социал экономиказын хөгжүдеринге, чоннуң амыдыралын экижидеринге үнелеп четпес күш-ажылчы салыышкынын киирген Тываның төлептиг уруу.

Хертек Амырбитовна Анчымаа-Токаның күш-ажылын бедии-биле үнелеп көргеш, ТАР-ның ийи ордени, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер болгаш хөй санныг медальдар-биле шаңнаан. «XX чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери» деп Күрүне номунда ооң адын киирген.

Хертек Амырбитовна 1940 чылда Салчак Калбакхөрекович Тока-биле өг-бүле туткан. Дөрт ажы-төлдү өстүрүп кижизиткен эргим ие, уругларының уругларының сагыш човангыр, ынак кырганавазы чораан.

Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчызы чораан Хертек Амырбитовна Анчымаа-Тока 2008 чылдың ноябрь 4-те 97 харлыында мөчээн.

Таан-оол ХЕРТЕК,
Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү.

СЫМЫРАНЫП ТУРГАН ЫШКАШ...

Хар-назыным элээн улгады
рген-даа болза, тыва радиону
гүлчү дыңнаар чаңчылдыг
н. Ноябрь 14-те база өөренген
ңым-биле радиомну ажыдып
гаш сонуургап дыңнадым.
ктор Ариана Монгуш ме-
элерин өткүт, тода үнү-биле
ныштырды. Дараазында
ктор (Дамба-Доржу Ынаалай
ги бе?) Арзылаң мөге Эрес
ра-Салдан интервью ап турар
ре. Оларның үннери ырак
ны дүвүнде ышкаш дыңналып
рду: Моолга хүрешкен,
лгандырыг-биле, эртенгиниң
с шактан кара кежээге чедир
м ишпээн... Черле орта

дыңнап чадаштым, сымыранып турган ышкаш. Бо дамчыдылганы катап теледамчыдылгага көргүзер аргазы бар ирги бе? Билбес эвес бис, тывалар хүрешти дыка сонуургаар болгай. Хүрешти сайгарып билири оларның ханында деп болур.

Черле ынчаш, сөөлгү үеде тыва радиотелевидениени хыналдага албайн турары чажыт эвес, тыва дылга дамчыдылга үезинде хөй-ле орус болгаш даштыкы дылдан сөстер (чайлыг очулдуруп болур) ажыглаар апарган. Ынчангаш дамчыдылга бодунуң сорулгазын чедип албас, орузунда-даа, тывазында-даа чок болур.

Эртенгиниң 7 шакта орус дыл кырында эртип турар тыва радионуң дамчыдылгазы «Россия — Тува, доброе утро, Тува!»

Хууда бодал

дээш-ле эгелээр. Тыва нация, Тыва Республика дээр-ле болгай. «Россия — Тыва, доброе утро, Тыва!» дээрге эптиг болгаш шын болгу дег. Тыва каналда «Хөгжүмнүг байырывыска» чон акша-көпеезн төлээш, күзээн ырыларын салдырып алыксаар. А чоннуң сагыш-сеткилинге оларның ажылы четпейн турарын каяа-даа дыңнаар-дыр мен: чунар-бажыңга-даа, автобускадаа... Чагыткан ырыларының орнунга өске ырылар салырлар, ол-ла ырыны бараалгадырга, кижи пөге бээр, солун эвес. Телевидениениң үүжезинде чараш ырыларны саазын-биле хаптап каан эңдерик турбуже, холга туттунгур белен ырылар салырлар. Азы улуг улуска амгы үениң аныяк-өскениниң алганып турар, таарышпас ырызын салып берген болгулаар.

Бо мындыг четпес чүүлдер каш-даа чыл уламчылап турар. КТРК-ның ажылдакчыларының бо байдалды эскерип, билип турза-даа, херекке албас кылдыр чаңчыга бергени элдептиг.

Орус дылга тыва радиода медээлер номчуп турар диктор Александр Дииңмей хөлүн эрттир быдырадыр, тын-тынмайн чугаалаар-дыр. Судур номчаан лама-башкылар ышкаш. Ынчаар номчуурга кижи сөстерни чедир шиңгээдип албайн баар, утказы билдинмес, бир-ле дүрген чугаа апаар. Кайнаар далажып орар ирги, соондан сывырып кээр чүве бар эвес?! Медээни далашпайн, утка-шынарын салбайн, аянныг дамчыдар болза эки.

Александр ООРЖАК,
хоочун башкы.

ИШТИКИ ХЕРЕКТЕРНИҢ ПЕНСИОНЕРЛЕРИНГЕ

2011 чылдың июль 19-та хүлээп алдынган «Россия Федерациязының иштики херектер органнарының ажылдакчыларынга социал магадылалдар болгаш РФ-тиң чамдык хоойлужудулга актыларынга өскерилгелерни киирериниң дугайында» № 247-ФЗ хоойлу иштики херектер ажылдакчыларынга акша шаңналы болгаш пенсия хандырылгазы-биле холбашкан хамаарылгаларны таарыштырып турар.

Ооң иштинде 1993 чылдың февраль 12-де «Иштики херектер органнарынга, күрүнениң өртке удур албанынга, наркотиктиг болгаш психотроптуг бүдүмелдер саарылгазын контрольдаар талазы-биле органнарга, кеземче-күүселде системазының органнарынга болгаш албан черлеринге шериг албанын база албан эрттирген кижилерниң болгаш өг-бүлелериниң пенсия хандырылгазының дугайында» № 4468-1 РФ-тиң хоойлузунга өскерилгелерни киирген. 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп албан-дужаалының, эргезиниң талазы-биле шалың төлевири 54 хуузунга пенсияны санаары көрдүнген болгаш ажылдаан стажы дээш хууларны база немээр. Азы 20 чыл стаж дээш 50 хуунуң кырынга чыл санында-ла 3 хууну кадар. Ынчангаш пенсияның үстүкү хемчээли 85 хуудан ашпас ужурлуг. Бир эвес албан-хүлээлгеге үр чыл ажылдаар болза, ооң пенсиязының түңү улуг болур.

2012 чылдың январь 1-ден эгелеп пенсияны санаарының чижээн көрээлиңер.

Албан-дужаал талазы-биле шалың төлевири — 17500 рубль.

Эрге талазы-биле шалың төлевири (майор дижик) — 11500 рубль.

25 чыл азы оон өрү ажыл стажынга хуу немелдези — 40 хуу азы 11600 рубль (17500+11500)*40% 11600), пенсияны санаарда ажыл стажы — 27 чыл.

1. Пенсия тыпсырынга акша төлевирин санаалыңар: 17500+11500+11600=40500 рубль.

2. 1993 чылдың февраль 12-де № 4468 —1 хоойлунуң чаа нормалары эзугаар өскерилгелерни өөренип, акша төлевирлерин санаалыңар:

40600 * 54 %=21924 рубль.

3. 27 чыл ажыл стажы дээш пенсияны санаалыңар (20 чыл стажка — 50 % , оон өрү бир чылга-ла 3 %):

50 %+ 7 * 3=71%;

21924 рубль*71 %=15566 рубль*1,4 (район коэффициентизи)=21792,40 рубль. Ынчап кээрге, чаа пенсияның хемчээли 21792, 40 рубль болур-дур.

№ 4468-1 хоойлуда шупту көрдүнгени-биле ол түңге немелделерни, өстүрүлгени болгаш көвүдедилгени база немей санаар. Төнчүзүнде январь 1-ден эгелеп пенсия ортумаа-биле 1,6 катап өзери ол. Дараазында чыл санында-ла пенсияны 2 хууга өстүрер, ол 2013 чылда 56%, 2014 чылда 58 % болур болгаш 100%-дан ашпас ужурлуг.

Албан-хүлээлгеде шериг албанныгларга болгаш ажылдакчыларга пенсия-биле кады деңге акша төлевирлери база улгадыр. Россияның ИХЯ-зының шупту пенсионерлеринге, кажан халажылгаже үнгенинден хамаарылга чокка, албан-дужаалы болгаш эргезиниң талазы-биле чаа шалың төлевиринге дүүштүр ону эде көрүп кылыр.

Кеземче-күүселде системазының, үндүрүг полициязының, Россияның ОБЯ-ның күрүнениң өртке удур албанының, фельдегерь албанының, федералдыг миграция албанының халашкан пенсионерлериниң пенсиязын база чыл эгезинден эде санаар.

Ооң-биле чергелештир чок болган ажылдакчыларның өг-бүлезиниң кежигүннеринге социал магадылалдарны: бажың хөлезининге, бажыңда тургустунган телефон ажыглалынга төлевирге, одаар чүүл садып алырынга, телефон салдырарынга, чуртталга бажыңын септээринге, санаторлуг-курорт албан черлеринге эмнээшкин дээш уругларны ажаап-карактаарынга ай санында пособиени, чайгы дыштанылга лагерьлеринге дыштанырын хоойлуда база быжыглаан.

Вера УГЛАНОВА,
ТР талазы-биле ИХЯ-ның саң-хөө хандырылга төвүнүң начальниги.

Чаа чыл-биле!

Эргим чонум!

Үнүп орар Чаа чыл-биле силер бүгүдеге бодумнуң амы- хуумдан болгаш «Тываның буддистериниң каттыжыышкыны» де- төпчүткен шажын ниитилелиниң мурнундан изиг байырны чедирбишаан, авыралдыг аас-кежикти, каң дег быжыг, чаагай кадыкшылды, сүт дег ак орукту, ажыл-ижиңерге бүдүмчени, сагыш-сеткилдериңерге оожургалды, амыр-тайбыңны чүрээмни- ханызындан күзедим!

Силер бүгүдени Ыдыктыг Үш Эртине—Будда, Дхарма, Сангха камгалап-кадагалаар болзун!

Тываның Камбы-ламазы Тензин Цултим.

Коллективимге, эштеримге

Башкы эртем чедип алган аныяктар
Балгазынның школазынга аалдап кээрге,
Байлак, чараш сеткил-биле хүлээп алган
Башкыларым ам-даа утпайн сактып чор мен.
Бергелерге таваржырга кады туржур
Бедик, шыырак мергежилдиң кижилери
Берге, нарын айтырыгны деңге ажар
Белеткелдиң, сайзыралдың чырыткызы.
Чаа чылда белек кылдыр бижээн шүлүүм
Чалгын кылган улам дендеп, туттунуңар!
Чедиишкиннер, аас-кежиин, омакшылды
Черге чедир мөгейбишаан, күзеп ор мен!

Милана МОНГУШ,
Булуң-Терек школазында орус дыл башкызы.

Өвүр кожууннуң төвү Хандагайты суурда садыглар хөй. Оларның бирээзи төпте «Билзек» садыы болур. Ооң турар туружу эки, кайыын-даа келген чонга садыглаары таарымчалыг, ынчангаш чон үзүктелбес. Ол садыгны уштап-баштап турар кижилер **Чүргүй-оол Докул-оолович** база **Зоя Даадыровна КЫРГЫСТАР** олар-дыр.

Олар чонунга чиик өртектиг, нарын, шынарлыг барааннарны садар дээш чайның изиинде-даа, кыштың соогунда-даа бараанын үзүктелдирбейн эккеп турар. Оон аңгыда чонунга дузалап, ачыбуянын база көргүзүп турарлар. Ынчангаш Чүргүй-оол Докул-оолович болгаш Зоя Даадыровна Кыргыстарга кылаңайнып турар чүзүн-баазын харжыгаштар-биле кады үнүп орар Чаа чыл-биле силер бүгүдеге изиг байырны чедирип тур мен. Чаа чылда силерниң бүгү-ле күзелдериңер, бодалдарыңар амыдыралга херек кырында боттанырын, ажыл-херектерге, ажы-төлүңерге чедиишкиннерни, тодуг-догаа амыдыралды, үүлеңер бүдүнгүр, чорууңар чогунгур болурун база эң-не кол чүүл — быжыг кадыкшылдыг болуруңарны сеткилимниң ханызындан күзедим!

Хүндүткел-биле,
Руслана Эрес-ооловна.

Объектиниң ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каът тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч, 4 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртээ 34 500 рубльден өрү
Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.
ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422) 4-85-29,
8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

Мөөрей, мөөрей...

АЛДЫН-ООЛ ОНДАР ТИИЛЭЭН

Телемедээлерге 2011 чылда эң чугула болуушкуннар талазы-биле айтырыглар мөөрейинге 78 харлыг Алдын-оол Ондар тиилээн деп дамчыдыптарга, тура халып келгеним билбейн бардым. Мээң Хөр-Тайга школазынга башкым Алдын-оол Содунамовичини телевизорга көргүзүп, көрүкчүлерге таныштырып тур.

Ол аразында эрткен үелерни эргий бодап ордум. Башкывыс биске быжыг билигни берген, ооң ачызында Кызылдың башкы институдунуң физика-математика факультединче багай эвес белеткелдиг өөренип киргеш, чедиишкинниг доостум. Ынчангаш башкымга Чаа чыл-биле байыр чедирип, амыдырал-чуртталгазынга аас-кежикти өг-бүлевис мурнундан күзеп тур бис. Ол ышкаш ынак оюнуңар хөл шыдыраага чедиишкиннериңер хөй-ле болзунам.

Чалчык ОНДАР,
күш-ажылдың хоочуну.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң ачавыс **Ооржак Херелович БАДЫГА** төрүттүнген хүнүбиле изиг байыр чедирбишаан кадыкшылды, ажы-төлүңерге, уйнуктарыңарга чагыг-сүмеңерни берип, ам-даа узун назылап чурттаарыңны күзедивис.

Алдын хүннүг өртемчейге
Январь айның эгезинде
Чырык черге төрүттүнген—
81 харлаан байырлалың.
Амыдырал-чурттталгаңга
Аас-кежиин,өөрүшкүнү,
Каң дег быжыг кадыкшылды
Дөгеревис күзээр-дир бис.
Ажы-төлүң бистерлерниң
Аразынга ам-даа хөй чыл
Чурттаарыңны күзеп ора,
Сеткиливис ханызындан
Черге чедир мөгейдивис!

Ажы-төлү, хөй санныг уйнуктары.

Өскерилгелер кииргени-биле

«Россия Федерациязының Арга-арыг кодекизин күштүг болдуруп киирериниң дугайында» №217 ФХ Федералдыг хоойлунуң 4.1 чүүлүнүң1 пунктузунга өскерилгелер киирген, ында арга-арыгны рекреация ажыл-чорудулгазын боттандырарынга ажыглаар сорулгабиле арга-арыг участогун тускайлаар таварылгалардан аңгыда арга-арыг фондузунуң составында кирип турар черлерни хамаатыларга, юридиктиг черлерге күрүнениң кадастр учедун тургуспайн, 2015 чылдың январь 1-ге чедир берип болур дээрзин айыткан.

2012 чылдың 01.25-те эрттирер дээн №8-ар/2012 аукционну соңгаарладыр.

Ш. НАМЗЫН,
дарганың хүлээлгезин күүседип турар.

Эде номчуур

2011 чылдың декабрь 27-де үнген «Шын» солуннуң дөрткү арнында Тыва Республиканың Тарифтер албанының 2011 чылдың декабрь 16-да №115 доктаалының ийиги абзазында саннарны «9536477 (тос миллион беш чүс үжен алды муң дөрт чүс чеден чеди) рубль 52 көпеек» деп эде номчуур.

Ол-ла арында №116 доктаалдың үшкү абзазында «1000 кВА-дан» деп саннарны «10000 кВА-дан» деп эде номчуур.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7670. Чагыг 154. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.